

ἘΠΕΤΗΡΙΟΝ

Ἐταιρείας Βυζαντινῶν Γραμμῶν

ἜΤΟΣ Η΄

Ἐβραβεύθη ὑπὸ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηναίων καὶ τοῦ ἐν Παρισίοις
Συλλόγου πρὸς ἐπίσχυσιν τῶν Ἑλληνικῶν Σπουδῶν.

ἈΘΗΝΑΙ 1931

Ε.Υ.Δ. της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΔΥΟ ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΑΙ ΟΔΗΓΙΑΙ ΤΟΥ ΜΑΓΙΣΤΡΙΑΝΟΥ

«ΠΕΡΙ ΘΕΡΑΠΕΙΑΣ ΛΕΠΡΩΝ»

ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΕΛΛΗΝΙΚΟΝ ΚΩΔΙΚΑ ΧLV ΤΗΣ ΒΙΕΝΝΗΣ¹

Ἐν τῷ Ἑλλ. ἀρχαίῳ κώδικι ΧLV τῆς Ἑθν. Βιβλιοθήκης τῆς Βιέννης καὶ ἐν φύλλῳ 73² εὑρηται τὸ ὑπ' ἀριθ. 178 κεφάλαιον τὸ φέρον ὡς τίτλον «Περὶ θεραπείας λεπρῶν τοῦ Μαγιστριανοῦ δόκιμον», ᾧ ἔπεται τὸ ὑπ' ἀριθ. 179, οὗ τίτλος: «Ἔτερον τοῦ αὐτοῦ Μαγιστριανοῦ» δόκιμον.

Ἀμφότερα περιέχουσι θεραπευτικὰς ὁδηγίας κατὰ τῆς λέπρας, στηριζομένας ἐπὶ ἀρχαιοτέρων κειμένων καὶ ἀποδιδόμενας εἰς Μαγιστριανὸν ἰατρόν, οὗ εἰκὼν εὑρηται ἐν τῷ ἐν Βονωνίᾳ ἰατροσοφίῳ τοῦ 14^{ου} αἰῶνος (κῶδ. 302), περὶ οὗ ἐν «Νέῳ Ἑλληνομνήμονι» (Τόμ. XV, σελ. 35), περιλαμβανομένη νῦν ἐν τῷ λευκώματι τῶν Βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων τοῦ ἀειμνήστου Σπ. Λάμπρου (Πίναξ 5), τῷ ἐκδοθέντι ὑπὸ τοῦ Γ' Διεθνοῦς Βυζαντιολογικοῦ Συνεδρίου ὑπὸ τῶν κ. κ. Γ. Σωτηρίου καὶ Α. Ξυγγοπούλου.

Ὁ κῶδιξ οὗτος γέμει ἀνορθογραφίῳν, τὸ δὲ κείμενον αὐτοῦ νοσεῖ λίαν, ὥστε πολλαχοῦ ἠναγκάσθημεν νὰ διορθώσωμεν αὐτό.

Τῶν ἐν λόγῳ κεφαλαίων τὸ μὲν πρῶτον ἔχει ὡς ἑξῆς:

178 ΠΕΡΙ ΘΕΡΑΠΕΙΑΣ ΛΕΠΡΩΝ ΤΟΥ ΜΑΓΙΣΤΡΙΑΝΟΥ ΔΟΚΙΜΟΝ:—

Πρῶτον δὴ ποτιζεῖται ἀγρῖο καὶ νάβον ἐμβόλιον

«178. Περὶ θεραπείας λεπρῶν τοῦ Μαγιστριανοῦ, δόκιμον.
Πρῶτον δεῖ ποτιζεῖν ἀγρῖον νάβον ἐμβόλιον | ἵνα ἐκβάλῃ τὴν λύσαν.
Τετρά | σι δὲ τοῦ ἐνιαυτοῦ φλεβοτόμει ἀπὸ κε | φαλῆς — (δι') ἀγγειοτομίας,
σφαγολυτείας καὶ | ἐπ' ἀγκῶνων, σφυροτομίας. Τὸ δὲ τῶν ποδῶν πρὸς τὸ κενῶ-
5 σαι τὸ πλεονάζον | καὶ αἷτιον αἷμα. Ἀπέχειν δ' αὐτοὺς | βρωμάτων δριμέων.

1 θεραπείας. 2 δῆ. ἀγρῖο καὶ νάβον. ἐκβάλλει. λύσαν. 2 ἐγγυοτομίας, σφαγολυτείας 3 καὶ ἀπανγουνον, 5 αὐτοῖς. δριμίον.

¹ Ἀνεκοινώθη τῇ Ἑλλ. Ἑταιρείᾳ Ἱστορίας τῆς Ἱατρικῆς τῷ 1928.

² Βλ. Κ. Κρουμπάχερ, Ἱστορ. Βυζαντ. λογ. Β' 422, Ἑλλ. μετάφρ. Γ. Σωτηριάδου καὶ Handb. der Geschichte d. Medizin von Neuburger u. Pagei τόμ. I, σελ. 568.

οκορόδων, παλα | μιδίων καὶ ἀπλῶς πᾶσα ἢ δίαιτα αὐτῶν | εὐχυμος ἔστω,
 εὐπεπτος, εὐκοίλιος, λε | πτούργος καὶ μὴ πολὺ αἷμα γεννώσα. Πο | τὸν ὕδαρ,
 Οἶνον δὲ ἐκ διαλειμμάτων διδόναι λευκόν, λεπτὸν καὶ ὑδαρόν. Ἄπε | χειν δὲ
 πᾶσιν ἀφροδισίον. Ἀρχὴ μὲν | τῆς θεραπείας χρεῖν αὐτοὺς καθ' ἕκαστον |
 μῆνα χρεῖσμα 6 καὶ τοῦ λήγους τοῦ || φέγγους, τὴν δὲ ἐπαύριον ἡμέραν 5 φ. 75^ν
 λουσα | μερον ἀλειφθῆναι τὴν διὰ σαπούνου σκευ | ασίαν. Τὸ δὲ σαπώ-
 νιον ἔστω οὕτως: λίτραν | κατασκευάσον τοῦ ἀσβέστου, εἴ τι προτιεῖον τὸ
 ἐπαρκές, τούτου ἀναμάξας ἀνατάραξον | ἕως οὗ γένηται λευκὸν πάνυ καὶ
 ἀποθέ | μερον ἐν ἀγγεῖῳ χρῶ. Ἔστι γὰρ δόκιμον ἐπὶ | παντοίοις πράγμασι
 συνεχῶς ἀλείφειν | τοὺς κελερούς, ἐξ αὐτοῦ δὲ κορυφιάζειν | αὐτοὺς. Καὶ τοῖς 10
 ἐπιρροεῖσι τόποις καῦσαι | , εἴτε τὸν στόμαχον καὶ τὸ ἥπαρ καὶ τὴν σπλῆνα.
 Ἐπὶ πᾶσι δὲ βρώμασι καὶ πόμασι | τὸ πολυπόδιον ἐπιμυγνύειν καὶ ὄσα |
 κινουῦσι τὴν γαστέρα. Ποτίζειν δὲ αὐτοὺς | τὸν κόπρον τοῦ πελαρογοῦ, τὴν
 θηοῖα | κῆν, τὴν διὰ τοῦ ἀσίου σκευασίαν, ἕξ ὄν καρίας | , λοιπίνων ζωμόν,
 τζιφήνων ἄνθη συν | τριβέντα καὶ μετὰ ὕδατος ἐψη | θέντα. Ἐπαλείφειν δὲ 15
 αὐτοὺς καὶ λωδικὴν ἀλοιφήν | ἔστι δὲ οὕτως: χαλδάνην, σαφρόλαιον, σκευ | ἦν
 διὰ πρασίνης, κερῖον τράκτιον, βούτυρον | , ἀρσενικήν σχιστήν, ρητίνην, πρό-
 πολιν ἀνά | ἕξ. ἕνός, ὑέλιν σαρακίνικον, σκόρδον, ἰεάφην, χαλκὸν κεκαυ-
 μένον, κόπρον | περιστερίου, λίθον, λιθάργυρον | , μαστίχην, ξυδέλαιον,
 ζύγαιον θυ | μίαιμα, θεῖον ἄπυρον, ἀνά ἕξ. ἕνός | ἕξ ὄγγια παντοῖα, μυελὸν 20
 ἐλάφου τὸ | ἀρκοῦν, ἃ δίδειν συνεχῶς τοῦ κενῶσαι | τὸ φλέγμα. Ποτίζειν δὲ
 τὸ πολυπόδι | ον συνεχῶς ποτίζειν δὲ αὐτοὺς καὶ | τὴν ἱερὰν δαμάσκηνα
 ἐσθίειν ψητὰ | καὶ πίνειν καὶ τὸν ζωμόν αὐτῶν συνε | χῶς σαπούνην καὶ βῶλον
 ἀλειφε | . (X)ελῶνα ποταμισίαν σφάζον, τὸ δὲ | αἷμα αὐτῆς σμίξον μετὰ οἴνου
 πα | λαιοῦ καὶ δὸς πιεῖν βραστόν.

Τὸ δὲ δευτέρον κεφάλαιον ἔχει ὡς ἑξῆς:

179 ἕτερον τὸ αὐτοῦ μαγιστριανοῦ δόκιμον. —
 Β κ η μ ο υ δ μ θ η ο ὐ γ η α σ γ ὁ σ δ ρ κ φ α χ ῶ

179. ἕτερον τοῦ αὐτοῦ Μαγιστριανοῦ, δόκιμον.

1 παλαμηδίων. ἀπλῶς. 2 εὐσχυμος. 3 λεπτούργος. 4 πολλά. αἷμα. πότων, δια-
 λημάτων, λευκῶν. λεπτῶν καὶ ὑδαρῶν. Ἀρχήν. αὐτοῖς. καθέκαστον. 5 χρεῖσμα
 λήγους 6 ἀλήφθῆναι σκεβασίαν 8 εὐεργές 9 ἀποθῶμεν παντοίοις. 10 ἀλήφειν.
 αὐτῶν. 11 ἐπιρροεῖς 12 ἐπίμυγνύειν. 13 κοινοῦσι 14 Διανησιτήν. ἤξον λουπίζου.
 15 τζιφήνων ἐψιθέντα. ἐπαλήφειν 16 ἔστιν σκεβήν*. 17 βούτυρον. ρητίνην.
 18 ὑέλιν χολακόν 20 παντοῖα 21 ἄ 22 αὐτοῖς. δαμάσκηνα ψητὰ. 23 αὐτοῦ,
 βολὸν 25 βραστοί.

* 26. Ἡ σκευὴ διὰ πρασίνης ἢ ἀλειμμα κατὰ τὰ ἐν σ. 77 τοῦ αὐτοῦ κώδικος ἀποτελεῖ-
 ται ἀπὸ: • Κερῖν πυρ(ρ)ὸν λίτραν α', κολοφονέα, ρητίνην ὀλίγην, ἰάριν, ἔλαιον παλαιόν•.

76^ο Σκίνου ἄνθη οὄγγ. γ', σάρδου σίαχν | ος δ', ξύλων Ἰνδικῶν οὄγγ. β',
μαλά | θρον οὄγγ. β', ξύλων βαλοάμου οὄγγ. γ', καρποβαλοάμου οὄγγ. γ',
ἀμώμου οὄγγ. β', κυμίνου οὄγγ. δ', ἄγνου σπέρμα οὄγγ. β', ἄρον σπέρμα
5 οὄγγ. β', πλατυκείμενον οὄγγ. δ', πίσσα και ἔλαιον και ὄξος και δαφνόκο | και
και πλατυκείμενον. Τὴν μὲν πίσσαν λίων ἐν τριβλίῳ και τὸ ἔλαι | ον και τὸ
ὄξος, λειοτριβήσας μετὰ τὸ | λιθῆναι ἀνάμειξον ἀμφοτέρω και | θές εἰς δέγμα
και κατάπλαστε.

Ἐνταῦθα θεωρῶ οὐχὶ ἄπω σκολοῦ νὰ προσθέσω βραχυτάτας τινὰς παρατηρήσεις, τοῦτο μὲν περὶ τῆς νόσου λέπρας, τοῦτο δ' ἐπὶ τινῶν σημείων τοῦ ἀνωτέρω κειμένου.

Ἡ ἑλεφαντίασις, εἰς ἣν περιλαμβάνετο οὐ μόνον ἡ γνωστὴ νῦν ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦτο παχυδερμία, ἀλλὰ και αὐτὴ ἡ λέπρα, ἀδηλον πόθεν ὀρμηθεῖσα, διεσπάρη ταχέως ἀνὰ πάντα τὸν κόσμον. Πάντως κοιτὶς ταύτης θεωρεῖται ἡ Ἄπω Ἀνατολή, ἡ Ἀσία και ἡ Αἴγυπτος, ἐν αἷς ἤρξατο ἀπὸ ἀρχαιοτάτων ἤδη χρόνων και εἶδος τι ἀπομονώσεως τῶν πασχόντων, τῆς νόσου θεωρηθεῖσης ἔκτοτε μεταδοτικῆς. Διὰ τῆς Ἀφρικῆς ἡ και διὰ τῶν θαλασσοπόρων Φοινίκων τὸ νόσημα μετεδόθη εἰς Εὐρώπην, πρώτην δὲ μνειάν ταύτης ἐν τῇ Δύσει εὐρίσκομεν παρὰ Τίτῳ Λουκρητίῳ (95 - 55 π. Χ.), καιτοὶ αὕτη, — ὡς ἀναφέρει ὁ Κέλσος (III, 25) — δὲν ἦτο εἰσέτι καλῶς γνωστὴ ἐν Ἰταλίᾳ, ἔνθα ἐγνώσθη κάλλιον ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ἀσκληπιάδου (Πλίν. Φυσ. ἱστ. 25, 1).

Ὁ μαθητὴς τούτου Θεμίσων φαίνεται εἰδικώτερον ἀσχοληθεῖς περὶ τῆς νόσου, συνίστα δὲ κατ' αὐτῆς ἐμετικά, φλεβοτομίαν, διαφοροὺς ἐπαλείψεις τοῦ σώματος και δίαιταν ὀρισμένην. (Καίλ. Αὐρηλ. Μ. C. IV, 1), ὑποδείξεις, αἷς εὐρίσκομεν και παρὰ τοῖς πλείστοις τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων, ὡς ὁ Ροῦφος, ὁ Ἀρχιγένης, ὁ Ἀρεταῖος, ὁ Σωρανός, ὁ Φιλούμενος κτλ.

Ἐν Ἑλλάδι ἐπίσης πιθανώτατα ἡ νόσος μετεδόθη διὰ τῶν Φοινίκων ἢ τῶν Περσῶν. Εἷς τινὰ μέρη ταύτης ἦτο συνηθεστέρα, ὡς π.χ. εἰς τὴν ἐν Ἡλίδι πόλιν Δέπρειον, ἔνθα κατὰ Πανσανίαν οἱ κάτοικοι ἐλεπροῦντο διὰ «τὴν ποιότητα τοῦ τόπου». Ὁ Ἰπποκράτης ἐπίσης ἀναφέρει δερματικὴν νόσον ὑπὸ τὸ ὄνομα λεύκη, ὑφ' ὃ ὄνομα ὁ Γαληνὸς ἐννοεῖ τὴν ἑλεφαντίασιν, εἰς ἣν, ὡς εἴρηται και ἀνωτέρω, κατέλεγε και τὴν ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦτο γνωστὴν τὴν σήμερον παχυδερμίαν. Ὁ Ἀριστοτέλης ἀναφέρει τὴν νόσον σατυρίαν (Περὶ ζῴων γεν. IV, 3), ἣν ὁ μὲν Ροῦφος θεωρεῖ ὡς λέπραν, ὁ Γαληνὸς δ' ὡς ἑλεφαντίασιν. Ὁ Ροῦφος «τὸ μέγα και χαλεπὸν τοῦτο πάθος», ὡς

1 Σκίνου οὄγγησ. σάρδου ξύλον Ἰνδικόν. 3 κίμηνον. 4 ἄγνου σπέρμαν ἄγρου. 4 πλατηκείμενον: δαφνόκοκα. 5 πλατηκείμενον. λίων. τριβλίῳ. ἔλαιος. 6 λιοτριβήσας. λιθῆναι.

τὸ ἀναγράφει, θεωρεῖ γιννόμενον πολλοῖς καὶ ἀναφέρει ὡς πρῶτον συγγραφεὶα Ἑλληνα γράψαντα περὶ τῆς νόσου τὸν Ἑρασιστράτειον Στράτωνα (3 ἑκατοντ. π. Χ.), ἀποδόσαντα ταύτην εἰς κακοχυμίαν, οὐχὶ δὲ τὸν Δημόκριτον, διότι τὸ εἰς αὐτὸν ἀποδιδόμενον βιβλίον περὶ ἐλεφαντιάσεως, τὸ περιγράφον καὶ τοῦτο τὴν νόσον ὡς κακοχυμίαν καὶ ὑποδεικνύον ὡς ἀρίστην θεραπείαν τὴν διὰ φλεβοτομίας, ἐθεωρεῖτο ἔκτοτε ἀπόκρυφον. (Ὅρειβ. IV, 63).

Τὰς γνώμας ταύτας τῶν ἀρχαιοτέρων ἰατρῶν περὶ ἐλεφαντιάσεως καὶ λέπρας ἀνευρίσκομεν κατόπιν καὶ παρ' ἅπασιν τοῖς Βυζαντινοῖς ἰατροῖς, τῷ Ὅρειβασίῳ (III, 58, 62, Σύνοψ. VII, 5), τῷ Ἀετίῳ (XIII. 120, 134), Παύλῳ τῷ Αἰγινήτῃ (IV, 1,2), Θεοφάνῃ Νόνῳ (Ἐπιτ. 233), Λέοντι (VII, 15, 18), Ψελλῷ, Νικολάῳ Μυρεψῷ, Ἰωάννῃ Ἀκτουαρίῳ (Θερ. μεθ. II, 11 καὶ IV, 15) κτλ.

Καὶ ὁ Μαγιστριανὸς δ' ἐν ταῖς ἐν λόγῳ συνταγαῖς ἐξακολουθεῖ καὶ οὗτος συμβουλεύων, τοῦτο μὲν τὴν χρῆσιν ἐμετικῶν διὰ τῆς χρήσεως τοῦ ἀγρίου νάβου τοῦ ἐμετικοῦ, δηλ. τοῦ ἀγρίου ῥαφάνου τοῦ ἐμετικοῦ, ὃν εὐρίσκομεν ἀπὸ τοῦ Ἀρεταίου ἤδη ἀναγραφόμενον («ἀπὸ ῥαφανίδων» 341, 17) μέχρι τῶν Βυζαντινῶν χρόνων («ἀπὸ ῥαφανίδων» Ἀετ. XIII. 121), τοῦτο δὲ διὰ φλεβοτομίας, ἧς ἡ χρῆσις συνιστᾶται καὶ αὕτη ὑπὸ Ἀρεταίου («τέμνειν οὖν τὰς ἐπ' ἀγκῶνι φλέβας... τέμνειν δὲ καὶ τὰς ἐπὶ σφυροῖσι» 341, 17), ἵνα ἐκβληθῇ τὸ μόλυσμα, «ἡ λύσσα» ὡς ἀναγράφεται ἐν τῷ κειμένῳ. Εἶτα συνιστᾷ οὗτος ὠρισμένην δίαιταν καὶ πληθὺν φαρμάκων καὶ φαρμακευτικῶν σκευασιῶν, ἐν αἷς καὶ κόπρον πελαργοῦ καὶ περιστερᾶς, αἶμα χελώνης κτλ.

Παρὰ τὴν ὅλως ἰδιαιτέραν σημασίαν τὴν ἀποδιδομένην εἰς τὸν σάπωνα κατὰ τῆς λέπρας, ὁ συγγραφεὺς συνιστᾷ ἐπίσης καὶ τὸν βῶλον (βολὸν κατὰ τὸν κώδικα), δι' οὗ πιθανώτατα νοεῖται οὐχὶ ὁ ἀρμένιος βῶλος, ἀλλ' ἡ στυπηρία ἢ σχιστὴ (alumen scisum), ὡς φρονεῖ καὶ ὁ καθηγητὴς κ. Κουκουλές, ἦν καὶ ὑπὸ τὸ ὄνομα βῶλος ἀναφέρουσι καὶ μεσαιωνικὰ ἑλληνολατινικὰ γλωσσάρια. Ἄλλωστε ἤδη ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἀρεταίου συνιστᾶται ἡ σχιστὴ στυπηρία («στυπηρίας σχιστῆς» 341, 17) καὶ μέχρι τῶν Βυζαντινῶν χρόνων («καλῶς δὲ ποιεῖ ἡ στυπηρία» παρ' Ἀετ. XIII. 121 κατ' Ἀρχιγένην), ὡς ἀριστον φάρμακον κατὰ τῆς νόσου ταύτης.

Τέλος σημειωτέον ὅτι ὁ Μαγιστριανὸς ὀνομάζει τοὺς λεπρούς καὶ κελεφούς, γνωστοῦ ὄντος ὅτι συχνότατα τὸν ἐλέφαντα ἢ τὴν ἐλεφαντίασιν καὶ κελεφίαν ἢ κελεφίασιν ἐκάλουν (Θεοφ. Νόν. Β' 216, Θησ. Ἐρρ. Στεφάνου, κτλ.)

ΑΡ. Π. ΚΟΥΖΗΣ

Τακτ. καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν